

Een koloniale geschiedenis vanuit Moluks perspectief

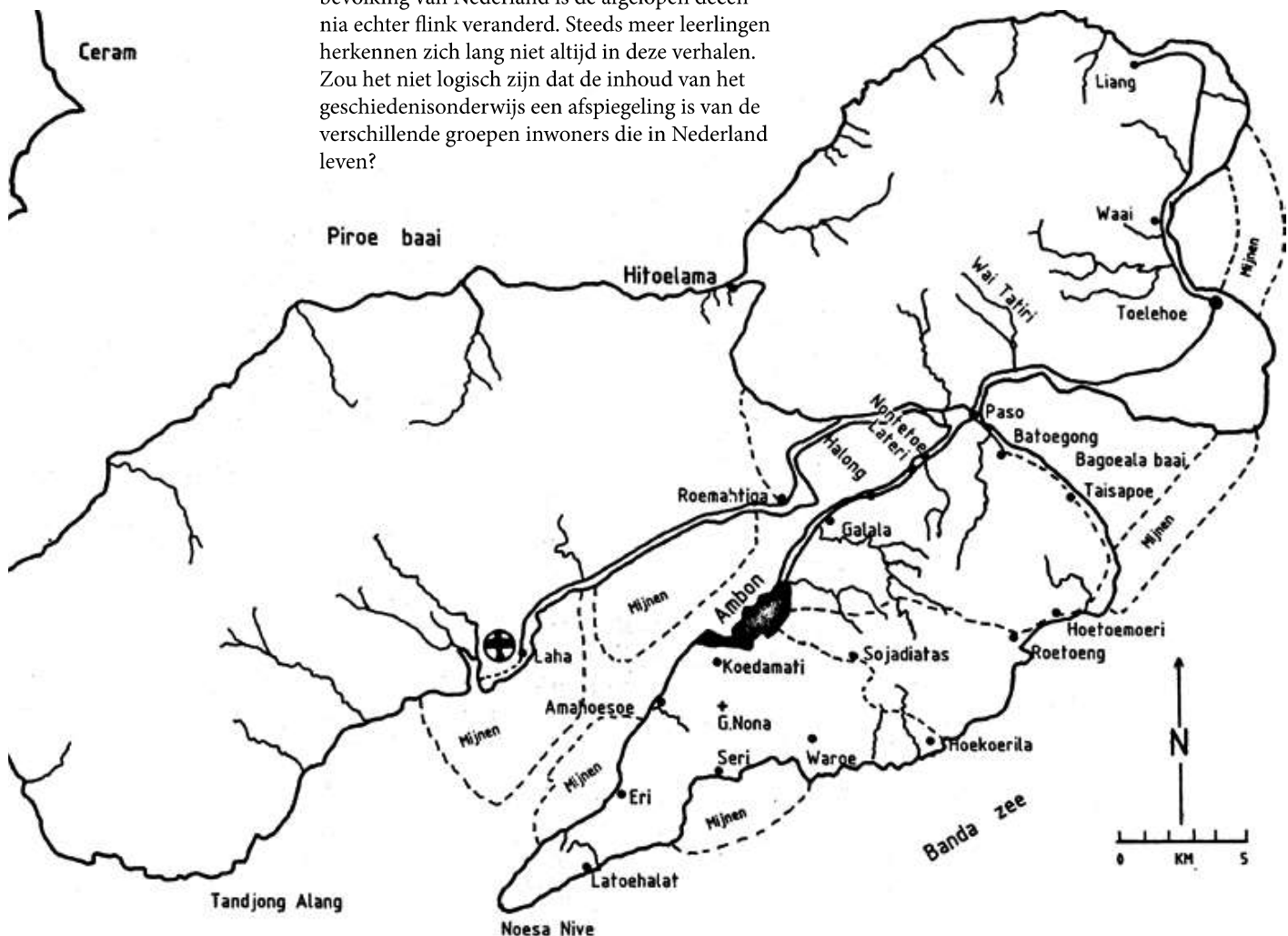
Over hoe onze geschiedenis meer op 'ons' mag gaan lijken

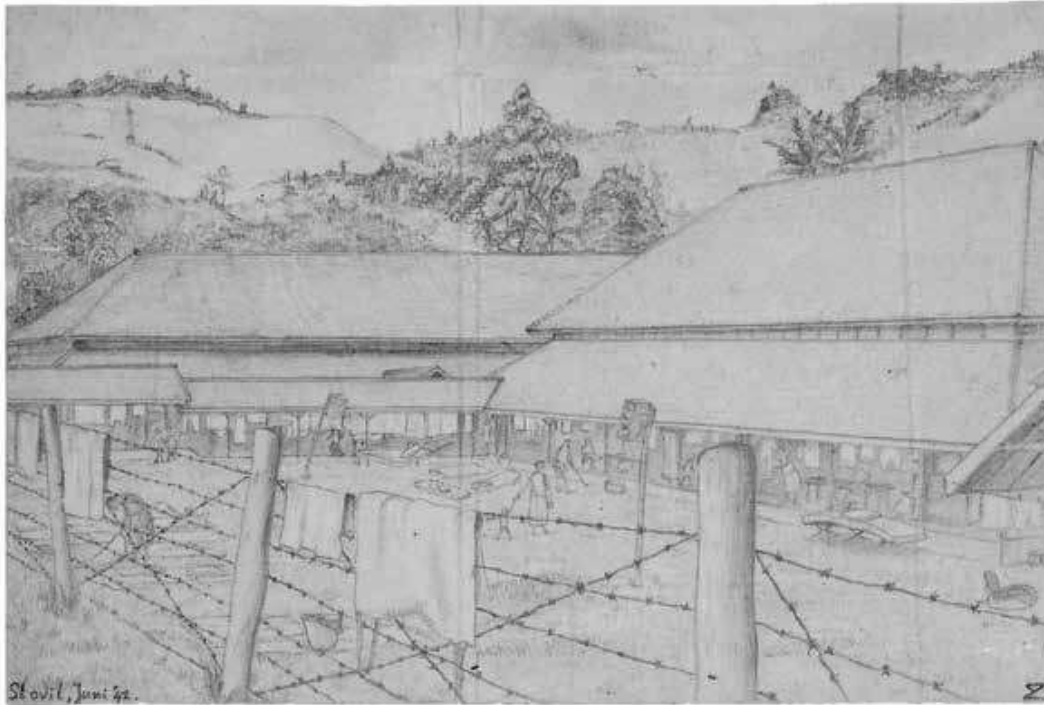
Door de vele publicaties van de afgelopen jaren over het koloniale verleden sippelen er veel nieuwe inzichten over deze periode het publieke debat binnen. Drie geschiedenisdocenten besloten als *Stichting Educatie Moluks-Nederlandse Geschiedenis* lesmateriaal te ontwikkelen dat aansluit bij de nieuwste historische inzichten.

Egbert Hollander is docent geschiedenis in het voortgezet onderwijs en projectleider voor de *Stichting Educatie Moluks-Nederlandse Geschiedenis*.

Voor wie is ons geschiedeniscurriculum? Veel van de gebeurtenissen en verhalen die verteld worden tijdens geschiedenislessen gaan over de geschiedenis van Nederland. Het lijkt dan ook logisch om deze verhalen vanuit een Nederlands perspectief te vertellen. Waar deze geschiedenis gedeeld wordt met andere landen of volken voert het perspectief van witte Nederlanders de boventoon. De samenstelling van de bevolking van Nederland is de afgelopen decennia echter flink veranderd. Steeds meer leerlingen herkennen zich lang niet altijd in deze verhalen. Zou het niet logisch zijn dat de inhoud van het geschiedenisonderwijs een afspiegeling is van de verschillende groepen inwoners die in Nederland leven?

De geschiedenis niet vanuit het Nederlandse perspectief vertellen, is niet altijd eenvoudig te realiseren. Gegeven kaders zoals de tijdvakken, kenmerkende aspecten en de historische canon leiden al snel naar de bekende voorbeelden uit het Nederlandse geschiedenisverhaal. In de onderbouw is er wel meer ruimte om eigen keuzes te maken, maar dit stelt je als sectie wel voor een dilemma. Ga je in de onderbouw totaal andere onderwerpen

behandelen of wil je een sterke basis voor kennis en vaardigheden leggen, wat weer helpt wanneer leerlingen geschiedenis als examenvak kiezen? Daarnaast loop je tegen de tijdsinvestering aan die het kost om buiten de methode om lesmateriaal te ontwikkelen, inclusief teksten, opdrachten en toepassingsvragen. Met deze vragen en beperkingen in het achterhoofd is het lesmateriaal over de Molukse geschiedenis ontwikkeld. Het belangrijkste uitgangspunt? Lesmateriaal waarbij het Molukse perspectief centraal staat. Dit dwingt ons om de periode 1942-1949 op een andere wijze aan te bieden.

De start van het verhaal

In veel lesmethodes start het verhaal van de Tweede Wereldoorlog in Azië met de aanval op Pearl Harbor in december 1941. In het daaropvolgende jaar vond de Slag in de Javazee plaats, en de snelle bezetting van Nederlands-Indië volgde. De (Indo-)Europeanen werden opgesloten in interneringskampen van de Japanners. Naast de slechte omstandigheden in de kampen, moesten veel mannen dwangarbeid verrichten. Ook werd een deel van de vrouwen gedwongen tot prostitutie als troostmeisje. Dit narratief is bovenal een Nederlands of Europees perspectief op de gebeurtenissen. Zo ontstaat een eenzijdig beeld dat de verhalen van andere inwoners van Nederland (toen en nu) buiten beschouwing laat. Hoewel het kiezen van een beginpunt voor een verhaal altijd arbitrair is, koos de stichting er in het lesmateriaal voor de periode 1942-1949 te starten in 1931. Japan was al vanaf 1931 bezig met het veroveren

van andere gebieden in Azië, op zoek naar macht en belangrijke grondstoffen voor de industrie. In 1939 brak in Europa de Tweede Wereldoorlog uit. Nederland werd in 1940 bezet door Duitsland. De VS raakten bij de oorlog betrokken toen Japan hen in 1941 aanviel op Hawaï. Op 10 januari 1942 viel Japan ook Nederlands-Indië binnen en het bezette in enkele weken de gehele Indonesische archipel. De geallieerde vloten en legers bleken geen partij voor de Japanners.

Vanuit het Nederlandse perspectief is er een duidelijke agressor: Japan. Opvallend genoeg stuurde het Nederlands-Indisch bestuur na de aanval op Pearl Harbor nog vóór zijn bondgenoten een oorlogsverklaring aan Japan. Voor Japan, dat door spionage een goede inschatting had kunnen maken van de sterkte van het Nederlands-Indisch leger, kwam de verklaring als een verrassing. In eerste instantie weigerden de Japanners dan ook de oorlogsverklaring. De Nederlanders konden niet serieus zijn, hun leger en vloot waren veel zwakker dan die van Japan. Waarom dan toch die oorlogsverklaring? Een deel van het antwoord is te vinden in het onderschatten van de macht van Aziatische tegenspelers. Zo negeerde en onderdrukte Nederland als koloniaal bestuurder in de periode voor de onafhankelijkheid van Indonesië stelselmatig de wens tot zelfbestuur die onder de bevolking leefde. Leaders van de vooroorlogse Indonesische nationalistische beweging, zoals Soekarno, Hatta en Sjahrir, werden door het Nederlands-Indische gouvernement tot ballingschap veroordeeld. Het idee dat Europeanen superieur zijn, speelde ook zeker mee bij de zelfoverschatting ten opzichte van het Japanse leger. ▶

Linkerpagina: Kaart van de verdedigingswerken rond Ambon, begin 1942. Op de kaart zijn duidelijk de verschillende mijnenvelden te zien die een landing van de Japanners moesten bemoeilijken. Boven: Tekening van kamp STOVIL, waar in 1942 alle Europese burgers die op de Molukken woonden gevangenzaten. Voor de oorlog was dit de School tot Opleiding van Inlandse Leraren. Bron: Museon.

Stoffelijke resten van een door de Japanners geëxecuteerde Nederlandse of Australische krijgsgevangene op Ambon, 1942. Bron: Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV).

Superioriteit en onderdrukking

Een eenvoudige verklaring voor het ontstaan en behouden van de kolonie Nederlands-Indië is te vinden in de betere wapens en het gebruik van veel terreur, waarmee Nederland net als andere Europese landen grote gebieden veroverde en dwong tot gehoorzaamheid. Recente historische publicaties maken duidelijk dat het romantische beeld van een kolonie waarin een vaderlijke autoriteit streng doch rechtvaardig haar onderdanen op het pad naar beschaving leidt, naar het vuilnis van de geschiedschrijving verwezen kan worden. De inwoners van de kolonie Nederlands-Indië werden in de negentiende en begin twintigste eeuw met veel geweld gedwongen om zich te onderwerpen aan het Nederlandse bestuur. De zich decennialang voortslepende oorlogen in Atjeh zijn de langst durende voorbeelden van deze strijd. Kortere, maar niet minder brute voorbeelden zijn te vinden in de oorlogen om Zuid-Sulawesi, Lombok en Bali.

Gepaard met deze gewelddadige onderdrukking, werd in Nederlands-Indië een systeem ingevoerd waarbij witte Europeanen een superieure, leidende rol kregen toegedicht. Met net wat minder privileges en aanzien volgden de Indo-Europeanen met daaronder weer zogenoemde 'vreemde oosterlingen' (Aziaten en Arabieren uit omliggende

landen). Inlanders, een denigrerende term voor alle oorspronkelijke inwoners van de Indonesische eilanden, hadden in dit systeem de minste rechten en privileges. Een uitzondering werd gemaakt voor sommige Molukkers, bijvoorbeeld wanneer zij behoorden tot de groep christenen of wanneer zij als soldaat in het KNIL vochten. De Nederlands-Indische oorlogsverklaring aan Japan is in deze context van veronderstelde Europese superioriteit dan ook goed te begrijpen.

In eerste instantie leidde de bezetting van Nederlands-Indië door Japan op veel plaatsen tot vreugde onder de Indonesische bevolking; eindelijk was men verlost van het Nederlandse bestuur. Desondanks hadden veel Indonesiërs te lijden onder de bezetting. Een VN-rapport schatte het aantal burgerslachtoffers als gevolg van Japanse maatregelen tijdens de bezetting op ongeveer vier miljoen. De meeste slachtoffers vielen onder de Romusha, de Javaanse burgers die als dwangarbeiders voor Japan moesten werken. Verder kwamen rond de 2,4 miljoen burgers om het leven door de hongersnood van 1944-1945.

De Molukken

Laten we in meer detail naar de Molukse eilanden kijken. Net als in Europa moesten inwoners van de Molukse eilanden verplicht helpen als dwangarbeiders bij het maken van verdedigingswerken, zoals de aanleg van bunkers, vliegvelden, havens en spoorwegen. In het bijzonder voor christenen was het een zware tijd. Zij stonden onder extra toezicht, omdat de Japanners de christelijke families wantrouwden en hen zagen als trouwe bondgenoten van de Nederlanders. Net als elders in Indonesië werden sommige Molukse vrouwen gedwongen tot prostitutie.

'Inlanders, een denigrerende term voor alle oorspronkelijke inwoners van de Indonesische eilanden, hadden in dit systeem de minste rechten en privileges'

Hoewel het overgrote deel van Molukse bevolking tijdens de oorlog pro-Japans was, pleegden enkele duizenden Molukkers actief verzet. Veel van de mensen die actief in het verzet waren, hadden een achtergrond in het KNIL. Zo ook KNIL-militair Silvanus Nikijuluw. De Japanners verdachten Nikijuluw van spionage voor de geallieerden. In de bossen bij zijn geboortedorp werd hij opgepakt. 'Ik moest op de grond slapen met ontbloot bovenlijf, slechts in onderbroek. Zonder eten. Vier dagen zonder eten.'¹ Tot drie keer toe werd hij verhoord. Na vier dagen werd hij vrijgelaten en vertrok hij weer naar Ambon. Na een paar losse

baantjes meldde hij zich aan om vliegtuigen te repareren bij het vliegveld van Laha op Ambon. 'Wanneer er een vliegtuig was geland, kwamen wij om schoon te maken en olie bij te vullen.' Nikijuluw zag samen met enkele collega's die hij vertrouwde kans om zeewater aan de brandstof toe te voegen. 'Als die kisten eenmaal op hoogte waren, raakten ze door motorstoring in de problemen. De Japanners kwamen er niet achter wat daarvan de oorzaak was.'

Krijgsgevangen

Tussen 30 januari en 3 februari 1942 veroverden de Japanners Ambon. Zij wilden graag het vliegveld op het eiland in hun bezit hebben, omdat dit van grote strategische waarde was. Een Australisch-Nederlandse legereenheid had de taak om het eiland te verdedigen, maar werd al na enkele dagen verslagen. De soldaten, afkomstig van de Molukken en andere Indonesische gebieden, werden al snel weer vrijgelaten. De Nederlandse en Australische soldaten wachtte een wreder lot. Vanaf het moment waarop zij gevangen werden gezet, werden uit wraak ongeveer driehonderd van hen gedood door onthoofding. De overige soldaten moesten onder zeer zware omstandigheden dwangarbeid verrichten voor de Japanners. Veel van hen overleden, door uitputting, ondervoeding en ziekte. Van de 582 soldaten die op Ambon achterbleven, overleefden 405 de oorlog niet. De overige soldaten werden elders te werk gesteld. Van hen overleefde ongeveer driekwart de oorlog niet.²

Een van de Molukse KNIL-soldaten die op Ambon gevangen werd genomen, is Stefanus Ririhena. 'Toen ik achttien jaar werd kreeg ik een brief om mij te melden voor het KNIL. Ik ging met mijn compagnie naar Ambon. Ik herinner mij geen harde gevechten. Wel dat een vriend van mij geraakt werd door een afketsende kogel en overleed. We capituleerden en waren gevangenen van de Japanners. Omdat ze ons geen eten konden geven, mochten we naar huis. Eenmaal terug op Haruku moest ik werken voor de Japanners. We moesten een vliegveld aanleggen bij Pelau, een ander dorp op het eiland. Dat was hard werken.'³

Japanse wraak

Naast militaire doden vielen er ook burgerslachtoffers. Het beruchtste voorval vond plaats op het afgelegen eiland Babar in de Zuidelijke Molukken. Babar stond bekend om de tabaksexport, maar die was door de oorlog ingestort. De inwoners van het eiland probeerden te overleven op kokosnoten, papaja's en bananen en kleedden zich in boomschors. Eind oktober 1944 werd een Japanse handelaar gedood, na een heftig meningsverschil over de afgesproken prijs. Dit liep zo uit de hand dat andere dorpsbewoners hun jarenlange frustratie op hem afreagerden. Ze hakten zijn tenen

en vingers af, sneden zijn tong uit, staken een speer in zijn anus en hingen hem ondersteboven aan een boom. Omdat de inwoners bang waren voor wraak van de Japanners werden vrouwen en kinderen in het woud verstopt. Twee Japanse militairen werden gedood, nadat nog twee dorpen zich aansloten bij het verzet.

Japanse versterkingen namen vervolgens gruwelijk wraak. Nadat sommige mannen waren gemarteld en vermoord, nodigden de Japanners de vrouwen en kinderen uit om veilig terug te komen. Van de inwoners die zich weer durfden te vertonen, werden de twintig leukste meisjes eruit gepikt en afgevoerd als troostmeisje. De rest werd neergemaaid. Maanden later was de lijkgeur nog te ruiken. Na de oorlog bleek dat 500 van de 700 inwoners waren vermoord. Donisius Unawekla, een ooggetuige, beschrijft: 'Het gebeurde op acht kilometer van mijn dorp. Heel Emplawas werd uitgeroeid. Van jonge vrouwen sneden ze de borsten af. Baby's gooiden ze in zee. Mijn familieleden werden vermoord. Ik heb toen tien mensen verloren.'⁴

Pentekening met aquarel van de mijnenactie te Ambon, door L.D. de Kroon, 1942. Links de mijnenlegger *Gouden Leeuw* in actie in december 1941. Rechts een van de vier getroffen Japanse boten tijdens de invasie van Ambon (januari 1942). Als vergelding voor de omgekomen Japanse bemanningsleden besloot het Japanse leger op Ambon ongeveer 300 krijgsgevangen soldaten, vooral Australische en enkele Nederlanders, te onthoofden. Bron: Museon.

Na de oorlog

Toen na de Japanse capitulatie in augustus 1945 de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog uitbrak, riep Nederland de oud-militairen van het KNIL op. Stefanus Ririhena vertelt: 'Na de bezettingstijd kreeg ik opnieuw een brief om mij te melden bij het KNIL. In 1947 kreeg ik verlof om te herstellen en gingen we terug naar Haruku. Na dat verlof van vier maanden wilde ik niet meer terug in het KNIL, maar het moest. We gingen met mijn Molukse compagnie naar verschillende eilanden om via machtsvertoon aan de Indonesiërs te laten zien dat de Nederlanders weer aan de macht waren. Ik heb niet veel gevochten, maar ben wel op patrouille geweest. We moesten de vlag duidelijk planten, dat soort dingen. Later heb ik wel gehoord van andere Molukse KNIL-militairen dat er op eilanden als Java en Sumatra veel ergere dingen zijn gebeurd.'

¹ Herman Spinhof, *Vertrapte illusies*, p. 30-31.

² 'The defence of the "Malay barrier": Rabaul and Ambon, January 1942', te lezen via tinyurl.com/AWM1942.

³ Herman Spinhof, *Vertrapte illusies*, p. 30-31.

⁴ David Van Reybrouck, *Revolusi*, p. 251.

Rechts: Evy Poetiray. Uitsnede van een foto van het bestuur van Roepie (een Indonesische studentenorganisatie), gemaakt vlak voor de oorlog in Leiden. Foto: Herman Keppy. Onder: Ambonese militairen in mars-tenuue. Oorspronkelijk een schoolplaat van Kleynenberg & Co., Haarlem, ca. 1911-1913.

De meeste gevechten tijdens de onafhankelijkheidsoorlog van Indonesië vonden plaats op Java en delen van Sumatra en Sulawesi. Aan beide kanten vielen veel slachtoffers. Indonesische strijders wilden wraak op het koloniale bestuur en vermoordden vele Europeanen, Indo's en andere Indonesiërs die voor het bestuur hadden gewerkt. Daardoor kwamen ook veel onschuldige burgers om het leven. Aan de Nederlandse kant maakten soldaten van het KNIL zich schuldig aan wreedheden tegen de bevolking van Indonesië. De meer gruwelijke dingen waar Ririhena over spreekt, zijn lange tijd afgedaan als excessen in een koloniale oorlog die deze naam niet mocht dragen. Het beruchtst waren de gewelddadigheden van het KNIL die plaatsvonden op Zuid-Sulawesi tussen december 1946 en februari 1947. Soldaten van het Korps Speciale Troepen onder leiding van Raymond Westerling sloegen met veel geweld het verzet tegen het Nederlandse bestuur neer. Volgens Nederlandse schattingen vielen er ruim 5.000 slachtoffers aan Indonesische zijde. Indonesische strijders zouden tijdens de gevechten verantwoordelijk zijn geweest voor bijna 2.000 slachtoffers. Van de meeste gedode mensen is onduidelijk of zij ook echt iets verkeerd hadden gedaan. Dit komt doordat Westerling standrechtelijke executies uitvoerde. Ook vonden er verkrachtingen plaats en 'zweepte' men kampongs. In dit laatste geval liep een deel van een legereenheid door het dorp en schoot op alles wat zij tegenkwamen. Een ander deel van de eenheid wachtte buiten het dorp en schoot alle bewoners dood die probeerden te vluchten. Als we de gewelddadigheden, oorlogen en andere vormen van geweld die in de negentiende en twintigste eeuw door Nederland zijn toegepast in de kolonie in het achterhoofd nemen, dan is de periode 1945-1949 niet anders dan daarvoor. Hoewel lange tijd van excessen is gesproken, blijkt uit de recentere onderzoeken

dat dit koloniale geweld veel systematischer was dan enkele uitspattingen tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Er is dus eerder sprake van continuïteit dan iets uitzonderlijks, wanneer soldaten met veel geweld namens Nederland de bevolking van Indonesië onderdrukten.

Van de Molukken naar Nederland

In november 1946 werden op de Molukse eilanden verkiezingen gehouden. De uitslag was een enorm verlies voor mensen die een onafhankelijke Molukse staat wilden. De meeste Molukkers zagen blijkbaar meer in de Molukken als onderdeel van het nieuwe Indonesië. Molukse inwoners die belang hadden bij een Nederlands koloniaal bestuur, zoals dominees, bestuurders en soldaten van het KNIL, waren bang. Wat zou er gebeuren als Indonesië de nieuwe baas wordt?

Hoewel Indonesië al op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheid verklaarde, duurde het nog tot december 1949 voor Nederland onder druk van de Verenigde Staten en de Verenigde Naties de kolonie Nederlands-Indië afstond. Vanuit Nederlands perspectief kwam er een einde aan de kolonie Nederlands-Indië. Voor een aanzienlijk deel van de Molukse KNIL-soldaten begon een nieuw hoofdstuk van lijden. Toen de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog voorbij was, wilden de Molukse KNIL-soldaten graag terug naar huis op de Molukken. Ongeveer 2.000 vooral christelijk-Molukse KNIL-soldaten riepen op 25 april 1950 de onafhankelijke Republiek Maluku Selatan (RMS) uit. Hierdoor werd de situatie lastiger. De Indonesische president Soekarno wilde dat alle

gebieden van Indonesië direct onder zijn regering vielen. Daarom viel het Indonesische leger in oktober Ambon binnen.

De Molukse KNIL-soldaten moesten in de periode 1945-1949 een keuze maken: opgaan in het nieuwe leger van de Republiek Indonesië of trouw blijven aan het koningshuis en de Nederlandse staat? Het gevolg was dat tijdens de gevechten op Ambon Molukse soldaten tegenover elkaar kwamen te staan. Aan Indonesische zijde streden Molukse soldaten van het Pattimura Bataljon, aan de andere kant voormalige KNIL-soldaten die vochten voor een onafhankelijke Molukse republiek. De situatie op de Molukken leverde zo een probleem op voor zo'n 4.000 Molukse KNIL-soldaten en hun families die op legerbases op verschillende Indonesische eilanden woonden. Zij wilden graag naar huis, een aantal met het doel om mee te vechten voor de RMS. Soekarno wilde hier uiteraard niets van weten.

Om de Indonesische regering niet tegen het hoofd te stoten, besloot de Nederlandse regering om deze 4.000 Molukse soldaten en hun families, in totaal 12.500 mensen, in 1951 naar Nederland te halen. Op de Molukken wist het Indonesische leger de Molukse soldaten te verdrijven van Ambon. Vanuit het binnenland van Seram vochten zij tot 1963 een guerrillaoorlog tegen de Indonesische regering. De Molukkers in Nederland werd in eerste instantie verteld dat hun verblijf tijdelijk zou zijn. Hoewel velen een vurige wens om terug te keren bleven koesteren, zouden zij met hun nazaten uitgroeien tot de Molukse gemeenschappen die vandaag de dag nog steeds in Nederland wonen.

Hannie Schaft en Irawan Soejono

Onze geschiedenis mag best wat meer op 'ons' gaan lijken. Naast een minder eenzijdige weergave van de geschiedenis, kan een ander en meer divers perspectief ook bijdragen aan de burgerschapsvorming van leerlingen. Zo hoeft bij het behandelen van verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog niet alleen Hannie Schaft of Gerrit van der Veen aan bod te komen. Door bijvoorbeeld de levensverhalen van Irawan Soejono en Evy Poetiray te gebruiken, kan mooi worden weergegeven hoe het vrijheidsstreven van activisten voor een onafhankelijk Indonesië zich ook uitte in hun verzet tegen de Duitse bezetter. Door dit soort toevoegingen aan het verhaal van de Nederlandse geschiedenis, is het mogelijk om rolmodellen op te voeren die voor een groter deel van de Nederlandse leerlingen herkenbaar zijn.

Het verhaal over de bezetting van Nederlands-Indië door Japan biedt een verrijking van de lessen geschiedenis over de Tweede Wereldoorlog. Het biedt leerlingen de mogelijkheid om onderzoek te doen naar de overeenkomsten en verschillen tussen bijvoorbeeld de Hongerwinter en de hongers-

nood op Java, de wreedheden die begaan zijn tegen burgers, zoals in Putten en op Babar, en de keuzes die burgers maken in tijden van oorlog door zich te verzetten, mee te werken of zich aan te passen. Zo kunnen docenten geschiedenis een verhaal bieden dat een grotere diversiteit aan historische feiten bezit en waar Nederlandse leerlingen met diverse achtergronden zich in herkennen. ●

Ambonese soldaten tijdens de tweede expeditie naar Atjeh, 1874.

Dit artikel is een bewerking van een paragraaf uit het lesmateriaal dat, passend binnen het geschiedeniscurriculum, het verhaal van de Molukse Nederlanders vertelt. Interesse in het lesmateriaal over de Molukse geschiedenis voor de derde klassen van het voortgezet onderwijs? De definitieve versie hiervan staat binnenkort op www.lmng.nl. Een les met bronnen bij dit onderwerp vindt u op www.vgnkleio.nl.

Verder lezen

- Hagen, Piet**, *Koloniale oorlogen in Indonesië* (Arbeiderspers, 2018).
- Limpach, Rémy**, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Boom, 2016).
- Oostindie, Gert**, *Soldaat in Indonesië 1945-1950* (Prometheus, 2015).
- Smeets, Henk & Steijlen, Fridus.**, *In Nederland Gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Bert Bakker/MHM, 2006).
- Spinhof, Herman**, *Vertrapte illusies* (Amsterdam University Press, 2019).
- Van Reybrouck, David**, *Revolusi* (De Bezige Bij, 2020).
- Verbraak, Coen**, *De Molukkers. Een vergeten geschiedenis* (Alfabet Uitgevers, 2021).

● Voor meer informatie, zie venstersmoluksegeschiedenis.nl.